

تأثیر شبکه‌های اجتماعی مجازی بر هویت نهاد خانواده

جعفر حسین پور* ، علی عرب مومنی**

تاریخ دریافت: ۱۳۹۶/۲/۱۸ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۶/۵/۲

چکیده

با ورود تکنولوژی و وسایل ارتباط جمعی در خانواده‌ها، ارزش‌های اجتماعی خانواده‌ها تحت تأثیر قرار گرفته و موجب شده تا شاهد تغییراتی در رفتار و گفتار نسل جوان باشیم. شبکه‌های اجتماعی مجازی و اینترنت مهم‌ترین این تکنولوژی‌ها می‌باشد که در دنیای امروز ما به‌گونه‌ای نفوذ کرده است که نمی‌توان زندگی بدون آن را تصور کرد، اما همین فضا آسیب‌های متعددی را با خود به‌دنبال داشته است که یکی از اصلی‌ترین این آسیب‌ها، در محیط خانواده و تغییر سبک زندگی و شکستن مرز باورها و ارزش‌ها به‌خصوص در میان بانوان و دختران جوان است؛ قشری که قرار است مولد و پرورش دهنده نسل‌های بعدی باشند و با تغییر در هویتشان، می‌توان هویت نسل ایرانی را استحاله کرد. غرب و حاکمان فضای مجازی برای نیل به چنین هدفی، برنامه‌ریزی گسترده‌ای دارند. این تحقیق به‌منظور بررسی تأثیر شبکه‌های

j.sadat95@gmail.com

am84137nj@gmail.com

* دانشیار ارتباطات دانشگاه علوم انتظامی امین (نویسنده مسئول).

** کارشناس ارشد دانشگاه علوم انتظامی امین.

اجتماعی با تاکید بر چهار مولفه (ویژگی) اصلی محیط تعاملی، فضای صمیمی و احساس رضایت، گروه‌ها، اجتماعات مجازی و محتوا و تولیدات شبکه‌های اجتماعی که منتج از این شبکه‌ها می‌باشد و تاثیر آن بر هویت نهاد خانواده صورت گرفته است. این پژوهش، کمی و از نوع توصیفی-تحلیلی است و از تکنیک پیمایش، در این مطالعه بهره گرفته شده است. جامعه آماری پژوهش شامل همه شهروندان مناطق چهارده‌گانه شهر اصفهان است که به مراکز مشاوره روانشناسی در شهر اصفهان مراجعه کرده‌اند که محقق به کمک جدول مورگان ۱۸۴ نفر از مراجعه‌کنندگان رابه روش نمونه‌گیری سهمیه‌ای غیر احتمالی به‌عنوان حجم نمونه انتخاب کرده است. ابزار جمع‌آوری اطلاعات، پرسشنامه محقق ساخته شامل ۲۶ گویه بوده که روایی آن مبتنی بر نظر نخبگان و پایایی آن به شیوه آلفای کرونباخ با ضریب ۰/۸۸۰، که در سطح رضایت بخش است به‌دست آمد. نتایج حاصل از پژوهش، آشکار ساخت که بین شبکه‌های اجتماعی مجازی و هویت نهاد خانواده رابطه معناداری وجود دارد. بدین ترتیب که برخی ویژگی‌های شبکه‌های اجتماعی مجازی از جمله محیط تعاملی، فضای صمیمی و احساس رضایت، گروه‌ها و اجتماعات مجازی و محتوا و تولیدات شبکه‌های اجتماعی تاثیر غیر قابل انکاری بر هویت نهاد خانواده و ارزش‌های این نهاد مقدس دارد.

واژه‌های کلیدی: خانواده، شبکه‌های اجتماعی، هویت، فضای مجازی.

بیان مسئله

هویت خانواده در فرهنگ دینی برخلاف آنچه در تبلیغات، آموزش‌ها و سنت‌های حاکم معمول است، هویتی بر اساس عشق، ایمان و نیازهای انسان، در عین قانونمندی، حق باوری، لطف پروری و شایسته محوری است و تمایلات فردی در آن جای خود را به انعطاف و تمکین در برابر قانون الهی می‌دهد. خانواده، نخستین و مهم‌ترین نهاد تربیت آدمی است. آغازی برای صعود به قله‌های انسانیت و پیمودن پله‌های تعالی است و

تأثیر شبکه‌های اجتماعی مجازی بر هویت نهاد ... ۳۵

فضایی که در آن ارزش‌های اخلاقی و اجتماعی از نسلی به نسل دیگر منتقل می‌شود و اسباب رشد و تعالی انسان به وجود می‌آید. خانواده به عنوان کوچک‌ترین نهاد اجتماعی، آسیب‌پذیرترین گروه در برابر آسیب‌های اجتماعی است؛ به طوری که اکثر مشکلات و آسیب‌ها ابتدا در خانواده‌ها بروز پیدا می‌کند و در صورت عدم پیشگیری و برخورد ناصحیح با آن‌ها، به درون جامعه نیز رسوخ کرده و در این شرایط دشوار دیگر نمی‌توان به راحتی مشکلات و آسیب‌ها را کنترل کرد.

دنیای امروز با تغییرات مستمر پیش می‌رود و اگر یک لحظه بایستید و نگاهی به اطراف خود بیندازید، متوجه خواهید شد تمام اتفاقات مرتبط با زندگی روزمره شما نسبت به یک دهه قبل تغییر اساسی کرده است. این روزها در بیشتر خانواده‌ها اینترنت در قالب یک ابزار روزمره و کاربردی مورد استفاده قرار می‌گیرد و بدون توجه مردم، توانسته روی روابط خصوصی آن‌ها هم تاثیرگذار باشد. از ویژگی‌های مهم اینترنت می‌توان به دسترسی آسان، کم هزینه بودن و تابع زمان و مکان نبودن فضای مجازی اشاره کرد که باعث گسترش روزافزون استفاده از این بستر شده است (هوگان؛ هوسه، ۱۳۸۹: ۹۵). از مهم‌ترین تاثیرات اینترنت در زندگی روزمره مردم می‌توان به تغییر در نحوه برقراری ارتباط اشاره کرد. البته این تغییرات تا اندازه زیادی مثبت بوده است و برای مثال باعث شده اعضای یک خانواده که فرزندشان در کشور دیگری زندگی می‌کنند به راحتی بتوانند با او ارتباط برقرار کنند و حتی تصویر او را در آن واحد ببینند. اما در بخش دیگر همین روابط اینترنتی و ابزارهای مرتبط مشکلاتی را هم به همراه داشته و برخی تاثیرات منفی ناشی از حضور در همین ابزارهای اجتماعی آنلاین روی خانواده‌ها باقی مانده است. در عین حال باید اعتراف کرد که برقراری ارتباط سریع و ایمن با کسی که در نقطه دیگری از کره زمین قرار گرفته است بسیار مفید محسوب می‌شود و حتی آن‌را می‌توان یکی از بزرگ‌ترین مزایای اینترنت دانست. اما در شرایطی که اعضای خانواده در کنار یکدیگر قرار دارند؛ بخش اعظم زندگی آن‌ها به گشت‌وگذار اینترنتی اختصاص می‌یابد تا زمان اندکی برای گفت‌وگوی حضوری باقی بماند، این مسئله می‌تواند اندکی نگران کننده باشد.

جامعه‌شناسان بر این باورند که ارتباطات مبتنی بر شبکه‌های اجتماعی بیشترین تاثیر خود را در روابط خانگی برجا می‌گذارند. دلیل اصلی تاثیرات مذکور این است که اعضای یک خانواده ترجیح می‌دهند، اتفاقات مهمی را که در طول روز برای آن‌ها صورت می‌گیرد روی شبکه‌های رسانه‌ای و فضاهای اجتماعی به اشتراک بگذارند و اتفاقات شخصی زندگی خود را عمومی کنند. در واقع شبکه‌های اجتماعی، شبکه‌ای متشکل از افراد، گروه‌ها و ارتباطات بین آن‌هاست (مولایی، ۱۳۸۹: ۵۵). وسعت و فراگیری این شبکه‌ها به حدی است که حتی دیده شده والدین روی صفحات اجتماعی متوجه شدند که فرزندشان باردار هستند یا نامی را برای نوزادش در نظر گرفته است. اگرچه این مثال‌ها در ظاهر چندان هم بد به نظر نمی‌رسد، اما واقعیت این است که تک‌تک اتفاقات مذکور می‌تواند روابط میان اعضای خانواده را تخریب کند و در نهایت سردی میان آن‌ها را موجب شود. اینترنت در بسیاری از مواقع موجب شده تصور کنیم که ارتباطات بیشتر و گسترده‌تری با اطرافیان خود داریم. اما منتقدان به این نتیجه رسیده‌اند که افزایش کمی ارتباطات که به واسطه اینترنت و شبکه‌های اجتماعی صورت گرفته، از کیفیت ارتباطات انسانی کاسته است و این مسئله طی چند سال آینده می‌تواند به یک نگرانی جدی تبدیل شود. فرزندان این روزها ترجیح می‌دهند صحبت تلفنی کوتاه‌تری با والدین خود داشته باشند و حتی اگر پدر یا مادرشان در سایتی مانند فیس‌بوک عضویت نداشته باشند، با فرا رسیدن اتفاقات مختلف مانند روز مادر یا تولد پدر، در صفحه اجتماعی خود به آن‌ها تبریک می‌گویند و به عبارت دیگر اتفاقی مانند تولد اعضای خانواده را بدون حضور آن‌ها، با دوستان اجتماعی خود به اشتراک می‌گذارند.

گسترش فضاهای مجازی مانند سایر انواع دیگر تحولات و پیشرفت‌ها، پیامدها و آثار مثبت و منفی گوناگونی را در جامعه و زندگی کاربران این‌گونه فضاها ایجاد کرده است. مثبت‌ترین پیامد آن‌را می‌توان تسهیل و تسریع ارتباطات و تبادل اطلاعات دانست. منفی‌ترین پیامد آن‌را می‌توان به خطر افتادن حریم خصوصی افراد، منزوی شدن آن‌ها و از هم پاشیدگی بنیان خانواده معرفی نمود (اسماعیلی، ۱۳۸۹: ۳۵). اصلی‌ترین علتی که

تأثیر شبکه‌های اجتماعی مجازی بر هویت نهاد ... ۳۷

می‌توان برای بروز این پیامدهای منفی بیان داشت، این است که در فضای مجازی افراد نمی‌توانند به شناخت صحیح و کافی از هم دست یابند. کودکان و نوجوانان عصر حاضر مانند کودکان و نوجوانان نسل‌های گذشته نیستند که تنها با بازی کردن با همسالان‌شان و تماشای کارتون‌های تلویزیونی سرگرم شوند. تقریباً تمامی این کودکان و نوجوانان از همه‌ی این فناوری‌ها یا برخی از آن‌ها برخوردارند. صرف‌نظر از کاربرد وسیع این ابزارها، آنچه امروزه کاربرد وسیعی یافته و بخش وسیعی از فعالیت‌های روزمره‌ی افراد را پوشش می‌دهد، اینترنت و به‌تبع آن فضای مجازی است.

به این ترتیب در جامعه امروزی، تکنولوژی نوین ارتباطی و شبکه‌های اجتماعی نه‌تنها زندگی مادی و اقتصادی مردم، بلکه چارچوب‌های نمادین آن‌ها را نیز دگرگون می‌سازد. انقلاب ارتباطات در عصر حاضر تأثیرات شگرفی را در ابعاد مختلف زندگی انسان‌ها گذاشته است که از مهم‌ترین آن‌ها می‌توان به تأثیرات فناوری‌های نوین ارتباطی و اطلاعاتی بر هویت‌ها اشاره کرد. فناوری‌های نوین و در رأس آن‌ها شبکه جهانی اینترنت و شبکه‌های مجازی اجتماعی با دگرگونی در مفاهیم زمان و مکان، تغییر در اشکال نوین ارتباطی و ایجاد مراجع جدید هویت، موجب پیدایش ذهنیت‌های ناپایدار و هویت‌های جدید شده است.

در این پژوهش ضمن برجسته ساختن اهمیت نهاد خانواده و مورد تهدید قرار گرفتن هویت اصیل آن از سوی شبکه‌های اجتماعی مجازی، به شناخت رابطه بین فضای تعاملی، محیط صمیمی و احساس رضایت، محتوا و تولیدات شبکه‌های اجتماعی مجازی و هویت نهاد خانواده پرداخته‌ایم و پیشنهاداتی به‌منظور آشنایی هرچه بیشتر خانواده‌ها با تهدیدات فضای مجازی و استفاده صحیح از فضای مجازی و نیز راهکارهایی جهت پیشگیری و کاهش تهدیدات اینترنتی در ابعاد فرهنگی، آموزشی و خانواده با توجه به هنجارهای جامعه ارایه شده است؛ اصلی‌ترین سوال این است که شبکه‌های اجتماعی چگونه می‌توانند بر بنیان و هویت نهاد خانواده تأثیر گذاشته و احتمالاً باعث فروپاشی خانواده‌ها گردند؟

پیشینه تحقیق

با بررسی به عمل آمده از منابع کتابخانه‌ای و همچنین سایت‌های اینترنتی در دانشگاه‌های کل کشور، برخی از تحقیقاتی که به نحوی با موضوع مرتبط هستند، عبارتند از:

۱- شیرین احمدنیا (۱۳۹۲)، در مقاله‌ای با عنوان بررسی جامعه‌شناختی تاثیرات شبکه‌های اجتماعی مجازی بر مناسبات خانوادگی، به وجوهی از زندگی اجتماعی یعنی به تعاملات و مناسبات زندگی افراد خانواده در چارچوب ارتباطی همسران و نیز در سطح والدین و فرزندان پرداخته که می‌توانسته از پدیده‌ی گسترش شبکه‌های اجتماعی در فضای مجازی و اینترنتی تاثیر پذیرد. در جمع‌بندی، ملاحظه می‌شود که تعاملات در فضای شبکه‌های اجتماعی مجازی نیز که روی دیگر مناسبات در فضای ارتباطی زندگی اجتماعی- هر چند دارای ویژگی‌ها و امکانات خاص خود در زمینه شدت و گستره‌ی ارتباطات و رفع موانعی چون بعد مکان و در نتیجه، دسترس‌پذیری، تسهیل یافته است. ارتباطات انسانی را به گونه‌ی مشابهی در معرض آسیب‌های شناخته شده زندگی مدرن قرار دهد و در نتیجه، حضور فعال در صحنه تعاملات شبکه‌های اجتماعی مجازی نیز، مستلزم نظارت‌های اجتماعی متعارف و اعمال تمهیداتی در جهت حفظ سلامت روابط اجتماعی گردد، همان‌گونه که کمابیش در شرایط مناسبات در شبکه‌ی روابط غیر مجازی صادق است.

۲- علی دژبانی (۱۳۹۴)، در مقاله‌ای با عنوان آسیب‌های نوپدید، شبکه‌های اجتماعی مجازی و خانواده‌ی ایرانی به بیان این مسئله پرداخته که شبکه اینترنت در کنار مزایای بسیار، معایبی نیز دارد که عدم آشنایی کامل با فضای مجازی می‌تواند آسیب‌هایی را برای خانواده‌ها به بار آورد. این مقاله درصدد است تا برخی از معایب و تهدیدات موجود در اینترنت و شبکه‌های اجتماعی مجازی را معرفی و راهکارهایی جهت پیشگیری و کاهش این گونه آسیب‌های نوپدید ارایه نماید.

تأثیر شبکه‌های اجتماعی مجازی بر هویت نهاد ... ۳۹

نتایج: در این پژوهش ضمن برجسته ساختن اهمیت نهاد خانواده و مورد تهدید قرار گرفتن آن از سوی شبکه‌های اجتماعی مجازی، پیشنهادهای به‌منظور آشنایی هرچه بیشتر خانواده‌ها با تهدیدات فضای مجازی و استفاده صحیح از فضای مجازی و نیز راهکارهایی جهت پیشگیری و کاهش تهدیدات اینترنتی در ابعاد فرهنگی، آموزشی و خانواده با توجه به هنجارهای جامعه ارائه شده است.

۳- کفاشی، مجید (۱۳۸۹)، مقاله‌ای با عنوان مدل‌سازی معادلات ساختاری تأثیر اینترنت بر ارزش‌های خانواده انجام داده که هدف اصلی مقاله شناخت عوامل تأثیرگذار بر ارزش‌های خانواده در بین دانشجویان است.

نتایج این پژوهش حاکی از آن است که یک الگوی رابطه آماری معکوس بین متغیرهای مستقل و متغیر وابسته وجود دارد. متغیرهای مستقل شامل دسترسی به اینترنت، استفاده از اینترنت، وابستگی به اینترنت و تعاملی بودن فضای اینترنت، صمیمی بودن فضای، روابط احساسی، وارد شدن در بحث و مناظره گروهی، مورد پذیرش واقع شدن محیط تعاملی و متغیر وابسته اینترنتی، احساس رضایت از احساس گمنامی در اینترنت، اطلاع خانواده از استفاده از ارزش‌های خانواده است. با توجه به شاخص‌های الگوسازی می‌توان استدلال کرد که انطباق مطلوبی بین مدل ساختاری ارائه شده و داده‌های تجربی وجود دارد.

۴- ابوالقاسمی محمود؛ نوروزی عباسعلی و طالب‌زاده نوبریان محسن (۱۳۹۲)، در مقاله‌ای به تأثیر اینترنت بر ارزش‌های خانواده از منظر هویت دینی و ملی پرداخته‌اند که هدف آن بررسی تأثیر اینترنت بر ارزش‌های خانواده است. نتایج ضریب همبستگی حاکی از وجود رابطه معنادار و معکوس بین متغیرهای وابستگی به اینترنت، وارد شدن به فضای صمیمیت، بحث و مناظره گروهی، ایجاد روابط احساسی در محیط تعاملی اینترنت و میزان استفاده از اینترنت، با ارزش‌های خانواده بود. به عبارتی هر چه میزان این متغیرها در اثر ورود دانشجویان به محیط تعاملی اینترنت بیشتر گردد، از میزان ارزش‌های خانواده نزد آنان کاسته می‌شود. نتایج رگرسیون چند متغیره نشان داد که متغیرهای روابط احساسی و

آگاهی خانواده در استفاده فرزندان از اینترنت به ترتیب بیشترین نقش را در تبیین واریانس ارزش‌های خانواده دارند. نتایج به دست آمده از آزمون تی نیز حاکی از ارزش‌های خانوادگی بالاتر نزد دانشجویان دختر نسبت به دانشجویان پسر بود.

بررسی تحقیقات انجام شده نشان می‌دهد، ویژگی‌های شبکه‌های اجتماعی با توجه به شرایط ویژه مخاطبان عاملی در گرایش به این شبکه‌ها می‌گردد، همان‌گونه که تحقیقات احمدنیا (۱۳۹۲) بر تاثیر شبکه‌های مجازی بر مناسبات خانوادگی تاکید می‌نماید و کفاشی (۱۳۸۹) وجود ویژگی‌های مانند: تعاملی بودن، صمیمی بودن، روابط احساسی، رضایت از احساس گمنامی و مورد پذیرش واقع شدن در این محیط را عوامل قدرتمند، گرایش مخاطبان به شبکه‌های اجتماعی دانسته؛ دژبانی (۱۳۹۴) عدم آشنایی کامل با فضای مجازی و تهدیدات آن‌را، علت آسیب‌های وارده بر خانواده‌ها ذکر کرده و ابوالقاسمی، نوروزی و طالبزاده (۱۳۹۲) رابطه معناداری را بین استفاده از شبکه‌های اجتماعی و تغییر ارزش‌های خانواده بیان نموده است. اما احمدنیا (۱۳۹۲)، کفاشی (۱۳۸۹)، هوگان و هوسه، (۱۳۸۹) ویندهام (۲۰۰۸)، لمپی (۲۰۰۸)، طالبزاده (۱۳۹۲)، ایجاد نظارت‌های اجتماعی متعارف و اعمال تمهیداتی در صحنه تعاملات شبکه‌های اجتماعی مجازی را عاملی مهم در حفظ سلامت روابط اجتماعی و خانواده دانسته‌اند.

چارچوب نظری

شبکه‌های اجتماعی: امروزه آنچه را که با تکنولوژی نوین اطلاعاتی در رابطه بوده و سازنده یک فضای جغرافیایی مجازی است، فضای سایبرنتیک یا فضای مجازی می‌گویند (محسنی، ۱۳۸۰، ۲۰۰). فضای سایبر فقط مجموعه سخت‌افزارهای تسهیل کننده یا ممکن‌ساز ارتباطات میان انسان‌ها نیست؛ بلکه خود ارتباطات است. در حال حاضر این اهداف در قالب شبکه‌های اجتماعی در حال انجام است. همان‌طور که مشخص است مهم‌ترین اهدافی که افراد یا کاربران درون فضای سایبر به دنبال آن می‌باشند عبارت است از: ارتباط با یکدیگر، تحصیل، تفریح و سرگرمی، تسهیل امور، تجارت و ارتباطات در

تأثیر شبکه‌های اجتماعی مجازی بر هویت نهاد ... ۴۱

فضای سایبر (دوران، ۱۳۸۱؛ کوئین، ۲۰۰۱). شبکه اجتماعی مجازی زنجیره‌ای از ارتباطات و گروه‌های شبکه اجتماعی یا حضور غیر فیزیکی افراد در یک محل مجازی است. شبکه‌های اجتماعی به‌مثابه راه‌های مختلفی می‌مانند که مردم در زمان عبور از آن می‌توانند در مورد مسائل مختلف باهم صحبت کنند، اطلاعات عمومی یا خصوصی خود را در قالب‌های مختلف اعم از عکس، ویدئو، واژه‌ها، دست نوشته و... با فرد خاص یا گروه خاصی به نمایش و اشتراک بگذارند. بنابر نظر ولمن یک شبکه اجتماعی، مجموعه‌ای از گروه‌های مرتبط اجتماعی است که با یک یا چند رابطه، به هم وصل شدند. اعضای گروه‌ها یا شبکه‌های واحدی هستند که با رابطه به یکدیگر پیوستند. این واحدها به‌طور معمول بیش‌تر اشخاص یا سازمان‌ها هستند؛ اما در اصل هر واحدی که می‌تواند به واحدهای دیگر متصل شود، می‌تواند مانند گروه‌ها مطالعه شود.

این رسانه‌ها از قابلیت‌ها و انعطاف‌پذیری ویژه‌ای برخوردار هستند. این شبکه‌ها، ارتباطات را از سیستم‌های پخش یک به چند، به سیستم محاوره‌ای چند به چند تبدیل می‌کنند و با ذات متکثر و بی‌مکان و زمان خود، امکان ارتباط‌گیری افراد را در هر زمان و از هر مکانی فراهم می‌سازند (ذکایی؛ حسنی، ۱۳۹۴: ۴۲). شبکه‌های اجتماعی، فضاهایی در دنیای مجازی هستند که برای ارتباط میان افراد مختلف، با سطوح گوناگون دسترسی، به‌وجود آمده‌اند. ایجاد ارتباطات جمعی و میان فردی، تشکیل اجتماعات مجازی، اطلاع‌رسانی و تبادل اطلاعات و نظریات شناخته شده‌ترین کارکردهای این فضاها هستند (سلطانی فر، ۱۳۸۸)، این رسانه ویژگی‌های فراوان و جذابی در خود دارد.

ضیایی‌پرور، برخی ویژگی‌های شبکه‌های اجتماعی را این‌چنین تعریف کرده است: به اشتراک‌گذاری، بسیج‌کنندگی و سازمان‌دهی، دوستی، اعتماد، حلقه‌های مخاطبان، استناد و تعمیم، چند رسانه‌ای بودن، نقد بی‌رحمانه، دنبال کردن و دنبال شدن پرستیژ، باز انتشار، خرد جمعی، جهانی بودن، سرگرمی، ساختار دموکراتیک، قدرت سرمایه‌ی اجتماعی، تحرک اجتماعی و ابتکار و خلاقیت (ضیایی‌پرور، ۱۳۸۸).

هویت نهاد خانواده

در دنیای تقریباً سراسر مجازی حاضر، آن‌چه که همیشه در معرض طوفان حوادث این شبکه‌ها قرار می‌گیرد، هویت نهاد خانواده است. هویت، مفهومی کاملاً پیچیده است که نمی‌توان به شکل درستی معنای آن را درک کرد. به همین دلیل، از نسبت خاصی برخوردار است. در پاسخ به پرسش در مورد چیستی هویت یا ارائه تعریف مشخصی از آن، از منظرهای متفاوتی دیدگاه‌های گوناگونی بیان شده است. می‌توان هویت را آگاهی فرد نسبت به خود دانست که در نتیجه‌ی تداوم کنش‌های فرد به او واگذار نمی‌شود؛ بلکه فرد باید آن را به‌طور پیوسته در زندگی روزمره ایجاد کند و نیز در فعالیت‌های خویش مورد پشتیبانی قرار دهد.

به بیان دیگر، هویت عبارت است از مجموعه خصوصیات، مشخصات فردی و اجتماعی، احساسات و اندیشه‌های مربوطه که فرد آن‌ها را از طریق توانایی کنش متقابل با خود و یافتن تصوراتی از خویش به دست می‌آورد و در جواب سؤال «من کیستم؟» ارائه می‌دهد.

از سوی دیگر، هویت واژه‌ای است که امروز از نظر واژگانی جایگاه خود را در ادبیات جهان از دست می‌دهد. از نظر مفهومی، در میان پسوندها مانند: هویت ملی، فرهنگی و مذهبی، سرگردان است. از نظر تاریخی و جغرافیایی، در معرض تهاجم جهانی مانند: شالوده‌شکنی و فروریزی و فروپاشی تمدن‌ها و روندرو به رشد ایده‌ها، فناوری‌ها، اینترنت‌ها و شاهراه‌های ارتباطی است. ریچارد بارتل (۲۰۰۴) این‌گونه استدلال می‌کند که دنیاهاى مجازى برای مردم آینه‌ای را فراهم می‌آورند که هر چه فرد تصویر خود را در آن مأنوس‌تر با خود واقعی یا ایده‌آلش بیابد، بیشتر با آن ارتباط برقرار می‌کند. در واقع، راز موفقیت و جذب کاربر برای وب سایت‌های عمده این است که کاربر خود را در آینه جهان مجازی پیش رویش ببیند.

تأثیر شبکه‌های اجتماعی مجازی بر هویت نهاد ... ۴۳

زمانی این تلقی وجود داشت که هویت افراد در فضای مجازی، هویتی ناشناخته و چندگانه است، اما اکنون کاربران حتی امکان معرفی خود در سایت‌های مختلف به صورت‌های گوناگون را دارند. به طوری که افراد می‌توانند در جربان ارتباط‌گیری «هویت الکترونیک چندگانه‌ای» برای خود بسازند و هر بار خود را به یک صورت نشان دهند. در مجموع، هویت اینترنتی یا هویت مجازی با دیدگاه‌های متعارف درباره هویت جور نیست. دیدگاه‌های متعارف درباره هویت به دنبال کلیت‌سازی درباره مفهوم هویت و یکپارچه نشان دادن آن هستند و تأثیر کلی آن را بر فرد در نظر می‌گیرند (بل، ۲۰۰۱: ۱۴۱).

در این فضا، همگرایی جامعه مصرفی و تخصص حرفه‌ای تولیدکنندگان و تجار به بازآفرینی مفاهیم انسانی چون بلوغ، سن و مراحل مختلف زندگی انجامیده است. شاید این تعجب برانگیز باشد که مفاهیم انسانی با ابعاد زیست‌شناختی مانند بلوغ نیز در دنیای مجازی تعابیر جدید بیابند، اما ریشه استحاله این مفاهیم ناشی از تأثیرگذاری قوی فضای مجازی بر نوع تفکر کاربران است (کاتز؛ مارشال، ۲۰۰۶).

محیط تعاملی، فضای صمیمی و احساس رضایت در شبکه‌های اجتماعی

چگونگی تأثیر شبکه‌های اجتماعی مجازی بر هویت نهاد خانواده را می‌توان این گونه بیان کرد، وجود محیط تعاملی شبکه‌های اجتماعی به عنوان گسترده‌ترین ارتباطات تعاملی در فضای مجازی صورت می‌گیرد، برخی از عوامل اجتماعی در دنیای واقعی، نوع خاص استفاده از شبکه‌های اجتماعی را رقم می‌زند، برخی از عوامل از قبیل؛ ضعف مهارت‌های اجتماعی در برقراری ارتباط از سوی خانواده و نهادهای آموزشی، محدودیت‌های اجتماعی در گفت‌وگوهای خصوصی، انزوایی و نیازهای جنسی نظر نوجوانان و جوانان را برای برقراری ارتباط و تعامل به اجتماعات فضای مجازی از جمله شبکه‌های اجتماعی و چت روم‌ها جلب می‌کند (نوابخش و همکاران، ۱۳۸۹: ۵۵). بر اساس نظر کارشناسان، عوامل زیادی موجبات گرایش به اجتماعات فضای مجازی و به ویژه رابطه بین دو جنس

می‌شود و برای کاربران رضامندی ایجاد می‌کند که عبارتند از؛ رهایی از جبر بدن، کم تحرکی، ارضای آنی و این ایده که در اینترنت تماس بدنی انجام نمی‌شود، گمنامی و پنهان بودن هویت واقعی فرد، امکان‌پذیر ساختن انواع جدیدی از مشارکت‌های عاطفی، زیباشناختی و فرهنگی و خود اظهاری به شیوه مطلوب و دلخواه کاربر. این ویژگی‌ها موجب شده که به‌طور کاذب موضوع اعتماد و صمیمیت فضای سایبر در سراسر دنیا به‌واسطه شبکه‌های اجتماعی قابل لمس شود و مورد توجه مردم قرار گیرد. در این عرصه، خانواده به‌عنوان پایه‌ی بنیادین اجتماع، سلول سازنده‌ی زندگی انسان، خشت بنای جامعه، کانون اصلی حفظ سنت‌ها، هنجارها و ارزش‌های اجتماعی و شالوده‌ی استوار پیوندهای اجتماعی و روابط خویشاوندی و کانونی برای بروز و ظهور عواطف انسانی و پرورش اجتماعی است. به‌عبارتی گروه کوچکی است که ویژگی اساسی و غیر قابل تفکیک آن صمیمت آن است. اجتماعی کردن نسل آینده جزو بدیهی‌ترین و اساسی‌ترین وظایف خانواده است (روزن باوم، ۱۹۷۳: ۱۴۹).

گروه‌ها و اجتماعات شبکه‌های اجتماعی و تولید محتوا توسط کاربران

آنچه در خانواده‌ها از اهمیت برخوردار است، توجه به ارزش‌ها به‌ویژه ارزش‌های خانوادگی و اجتماعی است. به‌واسطه ایجاد گروه‌ها و اجتماعات در شبکه‌های اجتماعی و ارائه محتوا و تولیدات این شبکه‌ها، با حضور خانواده‌ها در شبکه اجتماعی پرکاربر تلگرام در ایران، خانواده‌ها با کانال‌های مختلف و هجمه وسیعی از اطلاعات روبه‌رو می‌شوند که متأسفانه در میان آن‌ها گروه‌های غیر اخلاقی نیز وجود دارد که فعالیت‌های غیرمجاز دارند و چارچوب‌های اخلاقی را رعایت نمی‌کنند. وقتی کاربری عضو چنین گروه‌هایی می‌شود، نظراتی که در بین افراد این گروه‌ها ردوبدل و محتوایی که در آنجا به اشتراک گذاشته می‌شود و اهدافی که آن‌ها دارند قطعاً به‌تدریج روی این افراد که ممکن است در گروه‌های سنی مختلف باشند تأثیر می‌گذارد. به‌دلیل آن که هویت افراد در این فضاها پنهان است، روابط ایجاد شده، موجب سوءتفاهم و در نتیجه ضربه‌ی عاطفی

تأثیر شبکه‌های اجتماعی مجازی بر هویت نهاد ... ۴۵

می‌شود و ممکن است این روابط به دنیای واقعی نیز کشیده شود و آثار زیانباری در بر داشته باشد (نوابخش و همکاران، ۱۳۸۹: ۱۵۶)، همچنین افراط در روابط اینترنتی می‌تواند به روابط بین زوج‌ها در جهان واقعی نیز آسیب جدی وارد کند (میلن، ۲۰۰۸).

اینگلهارت با طرح مفهوم انقلاب خاموش، بر این نظر است که ورود سریع ارزش‌ها و ایده‌های جدید از طریق تکنولوژی‌های نوین اطلاعاتی و ارتباطی می‌تواند گسست‌های جدی در مبانی هویتی جامعه ایجاد کند. هم‌چنان که کاستلز بیان کرده است ماهواره و اینترنت با دگرگون ساختن بنیادین ماهیت ارتباطات، نقش تعیین‌کننده‌ای در تغییر و شکل‌دهی فرهنگ‌ها و هویت ملی شهروندان ایفا می‌کنند (کاستلز، ۱۳۸۰: ۳۸۴-۳۸۳). یکی دیگر از ویژگی‌های برجسته تکنولوژی‌های نوین، که می‌تواند تأثیرات مهمی را در تغییرات هویتی خانواده ایجاد نماید؛ این است که در شرایط فعلی رسانه محدود به رسانه‌های رسمی نیست و تولید محتوا تنها در اختیار عده‌ای که به‌عنوان کارشناس فعالیت می‌کنند، نبوده و با آمدن شبکه‌های اجتماعی تولید محتوا از اختیار عده‌ای مشخص فراتر رفته و حالا هر کسی با یک گوشی هوشمند و عضویت در یکی از شبکه‌های اجتماعی به‌راحتی می‌تواند در این تولید محتوا سهیم باشد. محتوایی که تنها شامل متن‌های سنگین و خاص نمی‌شود؛ حتی یک پیام کوتاه با مضمون طنز هم در شکل‌گیری محتوا نقش دارد. بدیهی است در چنین فضایی بیش‌ترین تبادل اطلاعات و تعامل‌های اجتماعی صورت می‌گیرد.

به‌علاوه شبکه‌های اجتماعی یک تغییر فرهنگی از مصرف رسانه‌های جدید به تولیدات خلاق، مشارکت و تعامل در شبکه‌های مشارکتی با فعالیت‌های متمرکز بر منافع مشترک و با حوزه‌های دانش را باعث شده‌اند. (Doherty, 2011). این تغییرات وسیع، تغییرات در هویت مجازی نهاد خانواده‌ها را به‌دنبال داشته است و زمینه‌ساز بروز آسیب‌های اجتماعی گردیده و این تأثیرات به دنیای واقعی نیز کشیده شده است.

محقق معتقد است در خصوص تبیین تأثیر شبکه‌های اجتماعی بر هویت نهاد خانواده رویکردهای مختلفی وجود دارد. چارچوب نظری این تحقیق بر اساس تلفیق و

ترکیب چند نظریه تنظیم شده است، از مهم‌ترین نظریه‌های که به تبیین ویژگی‌های جامعه شبکه‌ای و تاثیر آن بر هویت نهاد خانواده می‌پردازد، باید از جامعه شبکه‌ای کاستلز نام برد. نظریه جامعه شبکه‌ای (کاستلز) تاثیر شبکه‌های اجتماعی اینترنتی را بر همه ابعاد زندگی نشان داده و مطرح می‌کند که چگونه شبکه‌های اجتماعی اینترنتی سبب تغییر سبک زندگی افراد می‌شود؟

برای تحلیل رابطه میان شبکه‌های اجتماعی اینترنتی و سبک زندگی جوانان، باید اجزای مختلف شبکه‌های اجتماعی اینترنتی را به‌درستی بشناسیم. در همین زمینه جکسون (۱۹۹۷) معتقد است برای تحلیل شبکه‌های اجتماعی اینترنتی باید به برخی اصطلاحات پایه توجه کرد. این اصطلاحات عبارتند از: «بازیگران یا گروه‌ها»^۱ به واحدهایی در شبکه اشاره دارند که دارای برخی خصصت‌ها هستند و واحدها با آن خصصت‌ها به‌مثابه عضوی از طبقه هم‌ارز تلقی می‌شوند: «روابط»^۲ که پیوندهای درونی و بیرونی هستند و «ویژگی‌ها»^۳ که در واقع استفاده از فنون طراحی مانند رنگ، متن و «قالب‌بندی»^۴ «شبکه» که گروه‌ها یا بازیگران را به‌هم مرتبط می‌کند و در نهایت، «ساختار شبکه»^۵ که ترکیب آرایش و رشته‌های میان گروه‌ها یا بازیگران شبکه است (عاملی، ۱۳۸۸: ۵۵).

به اعتقاد کاستلز، ارتباط کامپیوتری و اینترنتی (ارتباطات مجازی) از سطوح بالای تحصیلات و ثروت آغاز می‌شود و احتمالاً نمی‌تواند بخش‌های بزرگی از توده‌های فاقد تحصیلات و فقیر را در زیر چتر خود قرار دهد. همچنین، احتمال این که گروه‌های جامعه بتوانند با حمایتی که توسط رسانه الکتریکی ایجاد می‌شود، آزادانه نظر خود را بیان کنند، بیشتر باشد (کاستلز، ۴۱۷: ۱۳۸۰).

به اعتقاد امانوئل کاستلز جامعه شبکه‌ای یا جامعه اطلاعاتی را می‌توان جامعه‌ای دانست که در آن دسترسی به اطلاعات افزایش یافته و اطلاعات اهمیت زیادی در زندگی

-
1. Nodes
  2. Relations
  3. Attribute
  4. Formatting
  5. Network structure

تأثیر شبکه‌های اجتماعی مجازی بر هویت نهاد ... ۴۷

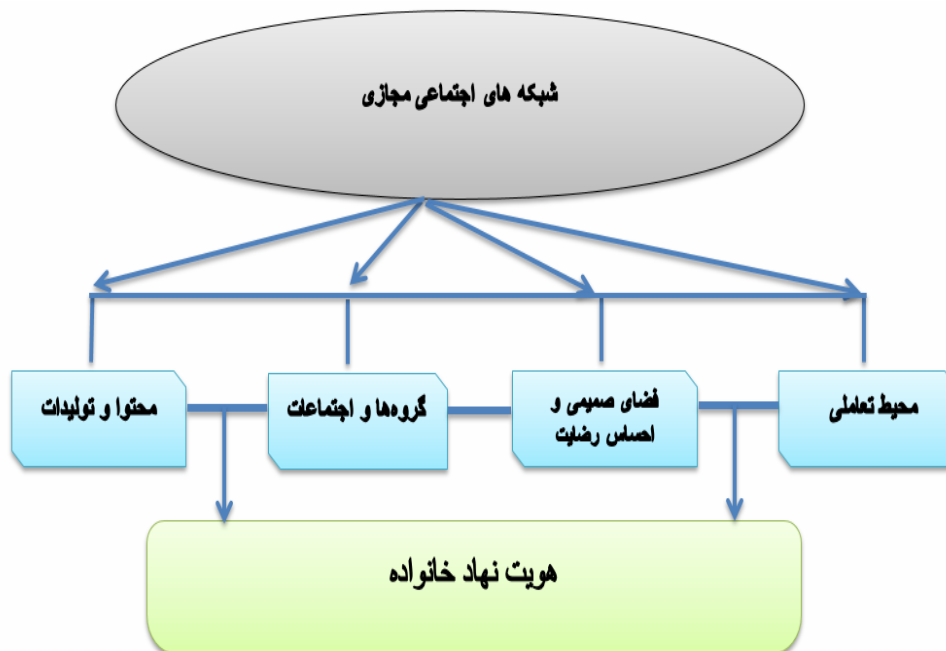
روزمره پیدا کرده و سبب تغییراتی در ساختارهای شغلی، ارزش‌ها، باورها، هویت و غیره شده است (رفعت‌پناه؛ شکوری، ۱۳۸۷: ۱۸). بنابه‌نظر کارشناسان ویژگی‌های متفاوتی از جمله فضای تعاملی، محیط صمیمی و روابط احساسی و محتوا و تولیدات شبکه‌های اجتماعی که با عضویت کاربران در گروه‌ها و اجتماعات مختلف شبکه‌های اجتماعی مجازی در اختیار افراد قرار می‌گیرد، موجب تغییرات زیادی در ابعاد مختلف هویت خانواده گردیده است، بنابر نظریه کنترل هیرشی، هر اندازه کاربر به اینترنت وابسته شود فرصت کمتری برای پرداخت به خانواده دارد و این ممکن است باعث کم اهمیت شدن خانواده نزد کاربر اینترنتی و در نتیجه کاهش روابط خانوادگی گردد. هر چند یکی از کاربردهای مهم اینترنت، کاربرد اجتماعی آن است، اما به‌دلیل آنکه روابط اینترنتی نسبت به روابط رودررو از غنای کمتری برخوردار است، در نهایت بهره‌گیری از اینترنت افراد را تنها تر می‌کند.

بنابر نتایج تحقیقات صورت گرفته، هرچه افراد بیشتر وارد فضای صمیمیت در اینترنت شوند این فضای صمیمی در اینترنت باعث خواهد شد ارزش خانواده کاهش یابد و این احتمال به‌دلیل جایگزین محیط اینترنت به‌جای خانواده برای آنان می‌شود. چنان که بیان شد، نظریه جامعه شبکه‌ای و نظریه هیرشی به تبیین ویژگی‌های رسانه‌ها و شبکه‌های اجتماعی و تاثیرات وسیع آن بر دگرگونی هویت خانواده می‌پردازند و در عین حال نظریه استفاده و رضامندی، به‌دنبال علل و انگیزه‌هایی است که مخاطب را وا می‌دارد، به طرق مختلف و اشکال گوناگون از رسانه استفاده کند و بدان وسیله به ارضای نیازهای خود پردازد، نیازهایی مثل نیاز به هدایت، امنیت، کنش متقابل و دوری از تنش و فراغت (مک کوایل، ۱۳۸۲: ۷۳). فرض اصلی نظریه استفاده و رضامندی این است که افراد مخاطب کم‌وبیش به‌صورت فعال، دنبال محتوایی‌اند که بیشترین رضایت را فراهم کند. درجه این رضایت بستگی به نیازها و علائق فرد دارد. هر قدر افراد بیشتر احساس کنند که محتوای واقعی نیاز آنان را برآورده می‌کند احتمال این که آن محتوا را انتخاب کنند بیشتر است و بنابراین در این شبکه‌های اجتماعی به ارضای نیازهای خود می‌پردازند (مهدی‌زاده، ۱۳۸۷: ۶۹).

با توجه به مجموع مباحث نظری، چارچوب نظری و مطالعات قبلی، نویسندگان این مقاله تصمیم دارند پس از آزمون فرضیات زیر، تحلیل‌های نظری خود را پیرامون موضوع مطالعه ارائه کنند.

- ۱- به‌نظر می‌رسد بین فضای تعاملی شبکه‌های اجتماعی مجازی و هویت نهاد خانواده رابطه معناداری وجود دارد.
- ۲- به‌نظر می‌رسد بین محیط صمیمی و روابط احساسی موجود در شبکه‌های اجتماعی مجازی و هویت نهاد خانواده رابطه معناداری وجود دارد.
- ۳- به‌نظر می‌رسد بین عضویت کاربران در گروه‌ها و اجتماعات مختلف شبکه‌های اجتماعی مجازی و هویت نهاد خانواده رابطه معناداری وجود دارد.
- ۴- به‌نظر می‌رسد بین محتوا و تولیدات شبکه‌های اجتماعی مجازی و هویت نهاد خانواده رابطه معناداری وجود دارد.

مدل تحقیق

روش تحقیق

پژوهش حاضر، از نوع پیمایشی و با توجه به موضوع پژوهش می‌توان گفت از نوع توصیفی-تحلیلی است. جامعه آماری تحقیق شامل همه شهروندان مناطق چهارده‌گانه شهر اصفهان است که به مراکز مشاوره روانشناسی در شهر اصفهان مراجعه کرده‌اند. به کمک جدول مورگان ۱۸۴ نفر (۹۳ نفر مرد و ۹۱ نفر زن) از مراجعه کنندگان را برای انتخاب به عنوان حجم نمونه انتخاب کرده‌ایم. ابزار جمع‌آوری اطلاعات در این تحقیق، پرسشنامه محقق ساخته شامل ۲۶ سوال در قالب سه خرده مقیاس محیط تعاملی (۱-۵)، محیط صمیمی و احساس رضایت (۶-۱۱) اجتماعات و گروه‌های مجازی (۱۲-۱۸) و محتوا و تولیدات شبکه‌های مجازی (۱۹-۲۶) می‌باشد. روایی صوری و محتوایی پرسشنامه توسط ۱۸ نفر از اساتید و کارشناسان متخصص بررسی و تایید شد. ضریب پایایی پرسشنامه طی یک مطالعه مقدماتی با روش ضریب الفای کرونباخ ۰/۸۸۰. محاسبه گردید.

در این تحقیق آمار توصیفی (درصد فراوانی، میانگین، انحراف معیار)، روش تجزیه و تحلیل مقایسه‌ای و استنباطی شامل آزمون‌های کلموگروف اسمیرنوف و آزمون T، یا ویلکاسیون (در صورت نرمال نبودن جامعه) و از آزمون فریدمن استفاده می‌شود. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از نرم‌افزار تحلیل آماری SPSS استفاده می‌گردد. آزمون‌های آماری مورد نیاز برای هر یک از فرضیه‌ها در سطح معنا داری ۰/۰۵ انجام گرفته‌اند.

توصیف یافته‌ها

یافته‌های تحقیق در دو بخش توصیفی و استنباطی ارائه می‌شوند. مهم‌ترین ویژگی‌های فردی آزمودنی‌ها به شرح زیر می‌باشد: از کل نمونه آماری این تحقیق ۵۰/۵ درصد پاسخگویان مرد و ۴۹/۵ درصد را زنان تشکیل می‌دهد. بیشترین توزیع فراوانی در گروه سنی ۲۵ تا ۳۰ سال با ۲۴/۵ درصد و کمترین توزیع فراوانی در گروه سنی ۴۰ سال به بالا با ۱۲ درصد می‌باشد. وضعیت توزیع پاسخگویان بر حسب مقطع تحصیلی به این صورت می‌باشد: ۲۰ نفر (۱۰/۹ درصد) زیر دیپلم، ۶۰ نفر (۳۲/۶ درصد) دیپلم، ۲۴ نفر (۱۳ درصد)

۵۰ فصلنامه برنامه‌ریزی رفاه و توسعه اجتماعی، سال هشتم، شماره ۳۲، پاییز ۱۳۹۶

فوق دیپلم، ۵۶ نفر (۳۰/۴ درصد) لیسانس و ۲۴ نفر (۱۳ درصد) مدرک تحصیلی فوق لیسانس به بالا می‌باشند. در توزیع وضعیت تاهل پاسخگویان ۶۵ نفر (۳۵/۳ درصد) مجرد و ۱۱۹ نفر (۶۴/۷ درصد) می‌باشند. وضعیت توزیع پاسخگویان بر حسب هدف استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی بیشترین توزیع فراوانی به کسب خبر (۴۷/۸ درصد) و دیدن تصاویر و فیلم (۲۴/۵ درصد) مربوط می‌باشد.

تحلیل یافته‌ها

برای پاسخ دادن به فرضیات تحقیق، با توجه به نرمال بودن داده‌های تحقیق از آزمون تی تک نمونه‌ای استفاده نموده‌ایم.

آزمون فرض (۱)

فرض تحقیق (H1): بین فضای تعاملی شبکه‌های اجتماعی مجازی و هویت نهاد خانواده رابطه معناداری وجود دارد.

جدول ۱- آزمون تی تک نمونه‌ای به منظور سنجش تاثیر محیط تعاملی شبکه‌های اجتماعی

مجازی بر هویت نهاد خانواده

متغیر	میانگین	df	t	سطح معناداری	میانگین فرضی
تاثیر محیط تعاملی شبکه‌های اجتماعی مجازی بر هویت نهاد خانواده	۳/۸۳	۱۸۳	۱۴/۰۸	۰/۰۰۱	۳

تأثیر شبکه‌های اجتماعی مجازی بر هویت نهاد ... ۵۱

با توجه به جدول فوق و با تاکید بر میزان t به دست آمده، می‌توان مطرح نمود که تفاوت معنی‌داری در سطح $\alpha = 0/05$ بین میانگین نظری با میانگین‌های عملکردی وجود دارد. بنابراین، با توجه به این که میانگین عملکردی بالاتر از میانگین نظری می‌باشد، عنوان می‌شود که از دیدگاه نمونه‌های تحقیق «تأثیر محیط تعاملی شبکه‌های اجتماعی مجازی بر هویت نهاد خانواده» بالاتر از حد متوسط است. بنابراین محیط تعاملی شبکه‌های اجتماعی مجازی بر هویت نهاد خانواده تأثیرگذار است.

آزمون فرض (۲)

فرض تحقیق (H1): بین محیط صمیمی و روابط احساسی موجود در شبکه‌های اجتماعی مجازی و هویت نهاد خانواده رابطه معناداری وجود دارد.

جدول ۲- آزمون تی تک نمونه‌ای به منظور سنجش تأثیر فضای صمیمی و احساس رضایت

در شبکه‌های اجتماعی مجازی بر هویت نهاد خانواده

متغیر	میانگین	Df	T	سطح معناداری	میانگین فرضی
تأثیر فضای صمیمی و احساس رضایت در شبکه‌های اجتماعی مجازی بر هویت نهاد خانواده	۳/۶۰	۱۸۳	۹/۹۶	۰/۰۰۱	۳

با توجه به جدول فوق و با تاکید بر میزان t به دست آمده، می‌توان مطرح نمود که تفاوت معنی‌داری در سطح $\alpha = 0/05$ بین میانگین نظری با میانگین‌های عملکردی وجود دارد. بنابراین، با توجه به این که میانگین عملکردی بالاتر از میانگین نظری می‌باشد، عنوان می‌شود که از دیدگاه نمونه‌های تحقیق «تأثیر فضای صمیمی و احساس رضایت در شبکه‌های اجتماعی مجازی بر هویت نهاد خانواده» بالاتر از حد متوسط است. بنابراین

۵۲ فصلنامه برنامه‌ریزی رفاه و توسعه اجتماعی، سال هشتم، شماره ۳۲، پاییز ۱۳۹۶

فضای صمیمی و احساس رضایت در شبکه‌های اجتماعی مجازی بر هویت نهاد خانواده تاثیرگذار است.

آزمون فرض (۳)

فرض تحقیق (H1): بین عضویت کاربران در گروه‌ها و اجتماعات مختلف شبکه‌های اجتماعی مجازی و هویت نهاد خانواده رابطه معناداری وجود دارد.

جدول ۳- آزمون تی تک نمونه‌ای به منظور سنجش تاثیر گروه‌ها و اجتماعات مختلف

شبکه‌های اجتماعی مجازی بر هویت نهاد خانواده

متغیر	میانگین	df	t	سطح معناداری	میانگین فرضی
تاثیر گروه‌ها و اجتماعات مختلف شبکه‌های اجتماعی مجازی بر هویت نهاد خانواده	۳/۷۶	۱۸۳	۱۲/۶۴	۰/۰۰۱	۳

با توجه به جدول فوق و با تاکید بر میزان t به دست آمده، می‌توان مطرح نمود که تفاوت معنی‌داری در سطح $\alpha = 0/05$ بین میانگین نظری با میانگین‌های عملکردی وجود دارد. بنابراین، با توجه به این که میانگین عملکردی بالاتر از میانگین نظری می‌باشد، عنوان می‌شود که از دیدگاه نمونه‌های تحقیق «تاثیر گروه‌ها و اجتماعات مختلف شبکه‌های اجتماعی مجازی بر هویت نهاد خانواده» بالاتر از حد متوسط است. بنابراین گروه‌ها و اجتماعات مختلف شبکه‌های اجتماعی مجازی بر هویت نهاد خانواده تاثیرگذار است.

آزمون فرض (۴)

فرض تحقیق (H1): به نظر می‌رسد بین محتوا و تولیدات شبکه‌های اجتماعی مجازی و هویت نهاد خانواده رابطه معناداری وجود دارد.

تأثیر شبکه‌های اجتماعی مجازی بر هویت نهاد ... ۵۳

جدول ۴- آزمون تی تک نمونه‌ای به منظور سنجش تأثیر محتوا و تولیدات شبکه‌های اجتماعی مجازی بر هویت نهاد خانواده

متغیر	میانگین	df	t	سطح معناداری	میانگین فرضی
تأثیر محتوا و تولیدات شبکه‌های اجتماعی مجازی بر هویت نهاد خانواده	۳/۸۶	۱۸۳	۱۴/۷۱	۰/۰۰۱	۳

با توجه به جدول فوق و با تأکید بر میزان t به دست آمده، می‌توان مطرح نمود که تفاوت معنی‌داری در سطح $\alpha = 0/05$ بین میانگین نظری با میانگین‌های عملکردی وجود دارد. بنابراین، با توجه به این که میانگین عملکردی بالاتر از میانگین نظری می‌باشد، عنوان می‌شود که از دیدگاه نمونه‌های تحقیق «تأثیر محتوا و تولیدات شبکه‌های اجتماعی مجازی بر هویت نهاد خانواده» بالاتر از حد متوسط است. بنابراین محتوا و تولیدات شبکه‌های اجتماعی مجازی بر هویت نهاد خانواده تأثیرگذار است.

جدول ۵- اولویت‌بندی تأثیرگذاری شبکه‌های اجتماعی مجازی بر هویت نهاد خانواده

رتبه	ابعاد	میانگین رتبه
۱	تأثیر محتوا و تولیدات شبکه‌های اجتماعی مجازی بر هویت نهاد خانواده	۲/۶۷
۲	تأثیر محیط تعاملی شبکه‌های اجتماعی مجازی بر هویت نهاد خانواده	۲/۶۳
۳	تأثیر گروه‌ها و اجتماعات مختلف شبکه‌های اجتماعی مجازی بر هویت نهاد خانواده	۲/۵۷
۴	تأثیر فضای صمیمی و احساس رضایت در شبکه‌های اجتماعی مجازی بر هویت نهاد خانواده	۲/۱۳
df=۳	۲۲/۰۸۵ = آماره خی دو	سطح معناداری = ۰/۰۰۱

نتایج جدول ۵ نشان می‌دهد با توجه به مقدار χ^2 و $p < 0/05$ می‌توان نتیجه گرفت که بین میانگین رتبه مولفه‌های تاثیرگذاری شبکه‌های اجتماعی مجازی بر هویت نهاد خانواده تفاوت آماری معناداری وجود دارد و «تاثیر محتوا و تولیدات شبکه‌های اجتماعی مجازی بر هویت نهاد خانواده» در اولویت اول عوامل تاثیر گذار می‌باشد.

نتیجه‌گیری

محقق با بررسی پیشینه تحقیق به این نتیجه رسید که در زمینه تأثیرات رسانه‌ها بر ابعاد گوناگون نظام اجتماعی، فرهنگی و سیاسی، پژوهش‌هایی مختلفی در داخل و خارج کشور صورت پذیرفته است، که بعضی از آنها از لحاظ محتوا و چارچوب نظری هم راستا و تقریباً قرین با پژوهش حاضر بوده که در انتها یافته‌های این پژوهش با نتایج آنها مورد مقایسه قرار می‌گیرد: نتایج آزمون فرضیه اول تحقیق نشان داد که میانگین «تاثیر محیط تعاملی شبکه‌های اجتماعی مجازی بر هویت نهاد خانواده» بالاتر از حد متوسط است. بنابراین محیط تعاملی شبکه‌های اجتماعی مجازی با هویت نهاد خانواده ارتباط دارد. در این زمینه جاناتان و زی‌هو در سال ۲۰۰۲ در پژوهشی تأثیر اینترنت را در زمینه اجتماعی از سه بعد کارکرد خانواده، فعالیت‌های اوقات فراغت، آزادی‌های مدنی و پنهان‌کاری در کشور هنگ‌کنگ مورد بررسی قرار داده و به این نتیجه رسیدند که اینترنت بر کاهش کارکرد خانواده و مشارکت اعضای خانواده و در نهایت کاهش ارزش‌های خانواده مؤثر است. این نتایج دال بر تایید نتایج سوالات مربوط به تاثیر محیط تعاملی شبکه‌های اجتماعی بر هویت نهاد خانواده می‌باشد.

نتایج آزمون فرضیه دوم تحقیق نشان داد که میانگین «تاثیر فضای صمیمی و احساس رضایت در شبکه‌های اجتماعی مجازی بر هویت نهاد خانواده» بالاتر از حد متوسط است. بنابراین فضای صمیمی و احساس رضایت در شبکه‌های اجتماعی مجازی با هویت نهاد خانواده ارتباط دارد. پژوهشی مشابه توسط ساندرزتیفانی، دایگو و کاپلان در سال ۲۰۰۰ در مورد رابطه استفاده از اینترنت با افسردگی و انزوای اجتماعی

تأثیر شبکه‌های اجتماعی مجازی بر هویت نهاد ... ۵۵

نوجوانان آمریکایی صورت گرفته که نشان می‌دهد استفاده زیاد از اینترنت با نمرات نوجوانان در زمینه روابط خانوادگی رابطه معکوس دارد. به این معنا که افرادی که نسبت به دیگران بیشتر از اینترنت استفاده می‌کنند؛ ارتباط کمتری با مادر و دوستان خود دارند.

نتایج آزمون فرضیه سوم تحقیق نشان داد که میانگین «تأثیر گروه‌ها و اجتماعات مختلف شبکه‌های اجتماعی مجازی بر هویت نهاد خانواده» بالاتر از حد متوسط است. بنابراین گروه‌ها و اجتماعات مختلف شبکه‌های اجتماعی مجازی با هویت نهاد خانواده ارتباط دارد. در این زمینه جوینسون در سال ۲۰۰۸ در مطالعه‌ای به دنبال این هدف که چه چیزی در سایت‌های مورد نظر وجود دارد که شخص را تحریک به ماندن در فضای شبکه می‌کند، اقدام به مصاحبه با کاربران شبکه‌ها نموده و خصوصیات شخصی، باورها، ارزیابی رفتار، نیازها و عوامل انگیزشی افراد را شناسایی کرده است. این مطالعه تعیین نمود که حفظ تماس دلیل اصلی استفاده افراد از فیسبوک است.

نتایج کلیه سوالات مربوط به فرضیه‌های تحقیق حاضر اعم از تأثیر محیط تعاملی، تأثیر فضای صمیمی و احساس رضایت، تأثیر گروه‌ها و اجتماعات مختلف، تأثیر محتوا و تولیدات شبکه‌های اجتماعی بر هویت نهاد خانواده مورد تایید قرار گرفته است، در این زمینه مجید کفاشی در سال ۱۳۸۹ مقاله‌ای با عنوان مدل‌سازی معادلات ساختاری تأثیر اینترنت بر ارزش‌های خانواده انجام داده است که هدف اصلی مقاله شناخت عوامل تأثیر گذار بر ارزش‌های خانواده در بین دانشجویان است. نتایج این پژوهش حاکی از آن است که یک الگوی رابطه آماری معکوس بین متغیرهای مستقل و متغیر وابسته وجود دارد. متغیرهای مستقل شامل دسترسی به اینترنت، استفاده از اینترنت، وابستگی به اینترنت، تعاملی بودن فضای اینترنت، صمیمی بودن فضای اینترنت، روابط احساسی، وارد شدن در بحث و مناظره گروهی، مورد پذیرش واقع شدن در محیط تعاملی اینترنتی، احساس رضایت از احساس گمنامی در اینترنت، اطلاع خانواده از استفاده از محیط‌های اینترنتی و

متغیر وابسته ارزش‌های خانواده است. با توجه به شاخص‌های الگوسازی می‌توان استدلال کرد که انطباق مطلوبی بین مدل ساختاری ارائه شده و داده‌های تجربی وجود دارد.

پیشنهادها

۱- بر اساس یافته‌های فرضیه اول پیشنهاد می‌گردد، خانواده‌ها با توجه به وجود گستردگی و تنوع ارتباطی بالا در شبکه‌های مجازی و تاثیرات آن، با تخصیص زمان و برنامه‌ریزی مناسب تلاش نمایند بر میزان ارتباط، ابراز علاقه و صمیمیت با همدیگر افزوده، تا اعضای خانواده این حس را در خانواده تجربه نمایند، نه در فضای مجازی.

۲- بر اساس یافته‌های فرضیه دوم پیشنهاد می‌گردد: خانواده‌ها تلاش نمایند، صمیمیت و احساس قرابت و نزدیکی را در میان اعضای خانواده گسترش داده تا اعضای خانواده برای به دست آوردن این احساس و صمیمیت به فضای مجازی پناه نبرند.

۳- بر اساس یافته‌های فرضیه سوم پیشنهاد می‌گردد: با استفاده از امکانات دانشگاه‌ها، حوزه‌های علمیه و ظرفیت‌های مدارس، مساجد و شبکه‌های تبلیغی اعم از روحانیون، ائمه جماعات و اساتید دانشگاه‌ها و حضور در این محیط‌ها، عضویت در گروه‌ها و کانال‌های فاقد چارچوب و بی‌ضابطه شبکه‌های مجازی را کاهش داده و از آسیب‌های درون خانواده‌ها جلوگیری نمایند.

۴- بر اساس یافته‌های فرضیه چهارم، پیشنهاد می‌گردد: برنامه‌سازان و تولیدکنندگان محتوا نیاز مخاطبان خود را به‌طور دقیق شناسایی کرده و ضمن آگاه‌سازی خانواده‌ها نسبت به تاثیر سوء محتواهای غیر اخلاقی شبکه‌های مجازی، اقدام به تولید و نشر محتوای مناسب در این فضا نمایند.

منابع

- اسلوین، جیمز. (۱۳۸۰)، *اینترنت و جامعه*، ترجمه عباس گیلوری و علی رادباوه، تهران: نشر کتابدار.

تأثیر شبکه‌های اجتماعی مجازی بر هویت نهاد ... ۵۷

- افتاده، جواد. (۱۳۸۸)، *شبکه‌های اجتماعی یکپارچه‌سازی خدمات در روابط عمومی الکترونیک*، چهارمین همایش عمومی الکترونیک.
- اکبری، الهام. (۱۳۸۹)، *تاریخچه شبکه‌های اجتماعی*، وبلاگ یادگیری الکترونیکی.
- پای، لوسین و دیگران. (۱۳۸۰)، *بحران‌ها و توالی‌ها در توسعه سیاسی*، ترجمه غلامرضا خواجه سروی، تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- تورن، آلن. (۱۳۸۰)، *نقد مدرنیته*، ترجمه مرتضی مردیها، تهران: گام نو.
- جواهری، فاطمه؛ باقری، لیلا. (۱۳۸۸)، «تأثیر استفاده از اینترنت بر سرمایه اجتماعی و انسانی (مطالعه موردی دانشجویان دانشگاه تهران)»، *مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه تربیت معلم تهران*، سال ۱۵، شماره ۵۸-۵۹.
- دوران، بهزاد. (۱۳۸۱)، *تأثیر فضای سایبرنتیک بر هویت اجتماعی*، رساله دکتری *جامعه‌شناسی*، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه تربیت مدرس.
- دهخدا، علی اکبر. (۱۳۸۱)، *لغت‌نامه*، جلد ۱۴، دوره جدید، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- ذکائی، محمد سعید؛ حسنی، محمد حسین. (۱۳۹۴)، «گونه‌شناسی کاربران رسانه‌های اجتماعی»، *فصلنامه راهبرد اجتماعی فرهنگی*، سال پنجم، شماره هفدهم.
- رجبی، زهره. (۱۳۸۸)، *بازنمایی گرایش‌های سیاسی کاربران ایرانی در شبکه‌های اجتماعی مجازی*، *پایان‌نامه کارشناسی ارشد*، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه علامه طباطبائی.
- سلطانی‌فر، محمد. (۱۳۸۸)، *شبکه‌های اجتماعی و فرصت‌ها و چالش‌های پژوهش‌های رسانه‌ای مرکز تحقیقات استراتژیک*.
- ضیایی‌پرور، حمید. (۱۳۸۸)، *ویژگی‌های شبکه‌های اجتماعی مجازی*، مرکز تحقیقات استراتژیک.

۵۸ فصلنامه برنامه‌ریزی رفاه و توسعه اجتماعی، سال هشتم، شماره ۳۲، پاییز ۱۳۹۶

- عبدالهیان، حمید؛ یحیایی، سبحان. (۱۳۹۰)، «نشانه‌شناسی تصویرهایی از شیوه زندگی ایرانی؛ مطالعه «خودبازنمایی»های دیداری کاربران ایرانی در شبکه اجتماعی یاهو ۳۶۰»، *فصلنامه مطالعات فرهنگ-ارتباطات*، ش ۱۲ (۱۵).
- فرهمند، مریم. (۱۳۸۷)، «دختران و کاربرد اینترنت»، *فصلنامه مطالعات راهبردی زنان*، ش ۱۱ (۴۱).
- کاستلز، مانوئل. (۱۳۸۰)، *عصر اطلاعات: اقتصاد، جامعه و فرهنگ*، ترجمه حسن چاووشیان، جلد ۱، تهران: طرح نو.
- گیبینز، جان؛ ریمر، بو. (۱۳۸۸)، *سیاست پست مدرنیته*، ترجمه منصور انصاری، تهران: نشر گام نو.
- گیدنز، آنتونی. (۱۳۷۸)، *تجدد و تشخیص*، ترجمه ناصر موفقیان، تهران: نشر نی.
- محسنی، منوچهر. (۱۳۸۰)، *جامعه‌شناسی جامعه اطلاعاتی*، نشر دیدار.
- معین، محمد. (۱۳۷۱)، *فرهنگ فارسی*، جلد ۴، چاپ هشتم، تهران: انتشارات امیر کبیر.
- معینی علمداری، جهانگیر. (۱۳۸۴)، «هویت و مجاز: تأثیر هویت اینترنتی»، *فصلنامه مطالعات ملی*، شماره ۴.
- منتظر قائم، مهدی؛ شاقاسمی، احسان. (۱۳۸۷)، «اینترنت و تغییر اجتماعی در ایران: نگاهی فراتحلیلی با تأکید بر جوانان»، *مجله جامعه‌شناسی ایران*، دوره نهم، شماره ۴ و ۳.
- موسوی نسب، لیلا. (۱۳۹۰)، بررسی تأثیر عضویت در شبکه‌های اجتماعی مجازی بر سرمایه اجتماعی کاربران آن، *پایان‌نامه کارشناسی ارشد*، پردیس آموزش‌های نیمه حضوری، دانشگاه علامه طباطبائی.

تأثیر شبکه‌های اجتماعی مجازی بر هویت نهاد ... ۵۹

– موسوی، کمال‌الدین؛ حدادی، فریده. (۱۳۹۰)، «تحلیل مقایسه‌ای سرمایه اجتماعی در جهان واقعی و در جهان مجازی: با تأکید بر جوانان ۱۵ تا ۲۴ ساله مراجعه کننده به کافی نت‌ها در شهر اصفهان»، *مجله رسانه جهانی*، ش ۶ (۲).

– نکوروح، محمود. (۱۳۷۸)، *در جستجوی هویت تازه*، تهران: انتشارات چاپخش.
– نوابخش، مهرداد و دیگران. (۱۳۸۹)، «بررسی آثار اینترنت و موبایل در تغییر هویت جوانان ۱۵-۲۹ سال استان مازندران»، *جامعه‌شناسی مطالعات جوانان*، ش ۱ (۱).
– هوگان، برنی؛ هاسه، آنابل کوان. (۱۳۸۹)، «تداوم و تغییر در رسانه‌های اجتماعی»، ترجمه فهیمه محمد سمسار، *کتاب مهر*، زمستان، شماره اول.

- Bartle, R. (2004), *Designing Virtual Worlds*, London: Routledge.
- Bell, D. (2001), *An Introduction to Cyberspace*, London: Rutledge.
- Castells, M. (2001), *The Internet Galaxy: Reflections on the Internet, Business and Society*, New York: Oxford university press.
- Katz, S.& Marshal, B. (2006), “New Sex for Old: Life Style, Consumerism and the Ethics of Aging Well”, *Journal of Agibg Studies*, Vol. 17: 3- 16.
- Kraut, R. et all. (2001), internet paradox revisited, *Journal of Social Issues*.
- Lampe, C.& et al. (2008) ,*Changes in use and prediction of facebook, in proceedings of the 2008 ACM conference on computer supported cooperative work*, New York: ACM.
- Lenhart, A. (2009), *adults and social network websites*, Pew Internet and AmericanLife Project
- Suler, J. (2002), Psychology of Cyberspace [On-line], Available at: www.rider.edu/suler/psycyber/psycyber/html.
- Millner, V. (2008), Internet Infidelity: a Case of Intimacy with Detachment, *the Family Journal*, 16, 78-82.

۶۰ فصلنامه برنامه‌ریزی رفاه و توسعه اجتماعی، سال هشتم، شماره ۳۲، پاییز ۱۳۹۶

- Suler, J. (2002), Psychology of Cyberspace [On-line], Available at: www.rider.edu/suler/psyber/psyber/html.
- Windham, R. C. (2008), The changing landscape of adolescent Internet Communication and its relationship to psychological adjustment and academic performance, *PHD Thesis*, The George Washington University, College of Arts and Sciences.